

CRKVA SV. ILIJE U ZADRU

DUŠAN BERIĆ

Pisati o pravoslavnoj crkvi sv. Ilije u Zadru, a posebno o njenim umjetninama, znači govoriti o grčko-srpskoj simbiozi kroz stoljeća na podizanju i čuvanju ovog spomenika. Toj grčko-srpskoj simbiozi premalo je posvećeno pažnje, a samo zahvaljujući njoj, možemo zahvaliti postojanje velikog broja umjetnina bizantinskog karaktera u Dalmaciji. O toj simbiozi govore nam i umjetnine crkve, koje su u zadnje doba postale predmet naučnog ispitivanja. Tako je opširnije o njima pisao Laza Mirković u radu »Ikone i drugi predmeti u crkvi sv. Ilije u Zadru«,¹⁾ dok se rukopisima posebno pozabavio Milan Radeka u djelu »Ćirilski rukopisi u sjevernoj Dalmaciji«, u suautorstvu sa Vladimirom Mošinom.²⁾

Možda je danas i teško dati iscrpnu i cjelovitu monografiju o crkvi, jer je ona stradala za vrijeme bombardiranja u proljeće 1944. godine, kada je potpuno uništena kapela sv. Spiridiona, koja se nalazila s južne strane uz samu crkvu. Zatim je također stradala u parohijskom domu bogata biblioteka i arhiv, gdje su se nalazili spisi i dokumenti od XV. vijeka pa sve do Drugog svjetskog rata.

Premda je u spomenutim radovima Mirkovića i Radeke iznesen niz značajnih podataka o crkvi i njenim umjetninama, namjera mi je dopuniti ih nepoznatim materijalom, koji im možda nije bio dostupan. Neki od ovih podataka već su bili objavljeni, ali skupa sa novim i nepoznatim čine cjelinu, a prikupljeni su u toku moga ispitivanja kulturne prošlosti Srba u Dalmaciji.

---

¹⁾ Starinar SAN, Nova serija, Knjiga VII.—VIII., Beograd 1956.—1957., str. 359—374.

²⁾ Starine JAZU 48., Zagreb 1958., str. 189—215. O zadarskim rukopisima na str. 214—215.

IZVORI I LITERATURA

Arhivom Pravoslavne crkvene opštine u Zadru, koja je stradala za vrijeme Drugog svjetskog rata, poslužio se svojedobno Nikodim Milaš, pa je izvjestan broj dokumenata iz te arhive i objavio.³⁾ O njoj kaže: »*Arhiva zadarske crkvene opštine* ima priličan broj starih spisa, većinom ovjerovljenih prijepisa. Ima nekoliko i originala, i jedna uvezana knjiga normalna pod br. 202. Ova arhiva nije uređena.«⁴⁾

Kao reliquiae reliquiarum sačuvao nam se jedan svezak inventara starijih spisa arhive napravljen 1844. godine, a pod naslovom: »*Inventario delle Carte Spettanti alla Chiesa S. Elia dall'I. R. Capitanato Circolare state consegnate li 10. Giugno 1844. in ordine al riv(eri)to Suo Decreto 1. Giugno NO. 181. le quali si trovano presso il Sig(nor) Matteo Giurich fu Preside del Consiglio. Redato in Zara li 3/8 Luglio 1844.*« U ovom svesku, koji ću u buduće navoditi pod nazivom »*Inventario*«, dan je kratki regist od 392 dokumenta ili pak skupine dokumenata pod jednim brojem, a koji se odnose na najstarije doba.

Ostali dokumenti, kojima sam se poslužio uglavnom su prikupljeni u Državnoj arhivi u Zadru, bilo iz »*Fonda matica*« ili »*Spisa pravoslavne eparhije u Zadru*«.

Literatura o crkvi sv. Ilije nije obilna. Prvi se ovom crkvom pozabavio 1854. godine Giuseppe Ferrari-Cupilli u članku »*S. Elia dei Greci*«,⁵⁾ a zatim 1865. tada konsistorijalni i manastira Dragovića arhimandrit Gerasim Petranović u radnji »*Pravoslavno obštstvo zadarsko*«. ⁶⁾ Dalje je o crkvi pisao zadarski arhiđakon Carlo Federico cav. Bianchi u posebnom poglavlju »*Chiesa di s. Elia Profeta*« prvog dijela svog obimnog djela o zadarskim crkvama.⁷⁾ O njoj piše i Giuseppe Sabalich u posebnom poglavlju svog vodiča po Zadru 1897. godine.⁸⁾

Lazar Mirković, prema Sabalichu, kao literaturu odmah na početku svoje radnje navodi i jedan kodeks iz poznate Biblioteke Marciane u Veneciji: »*Informazioni, lettere, apologie relative ai Serviani di rito greco, esistenti in Dalmazia (Codice cartaceo in — folio del sec. XVIII, mss. lat. CCXIV, num. 152 della Regia Bibliot. Naz. di Venezia)*«. ⁹⁾ Međutim, moram napomenuti, da taj

---

³⁾ M(ilaš) E. N., Spisi o istoriji pravoslavne crkve u dalmatinsko-istrijskom vladičanstvu od XV do XIX vijeka, Knjiga I., Zadar 1899.

⁴⁾ Isto, str. IX.

⁵⁾ Il Rammentatore Zaratino... per l'anno 1854., str. 25—27. — Isto preštampano u: Osservatore Dalmato (Zara) 8 Gennaio 1854, N. 5.

⁶⁾ Srbsko-Dalmatinski Magazin... za godinu 1865., str. 4—23. — Odavde preštampano posebno pod naslovom: Istorija pravosl. obštstva zadarskoga, Zadar 1865.

⁷⁾ Zara Cristiana, vol. I., Zara 1877., str. 450—453.

⁸⁾ Guida archeologica di Zara, Zara 1897., str. 126—131.

⁹⁾ Isto, str. 130.

kodeks ne sadrži ništa posebno o crkvi sv. Ilije, već općenito o pravoslavnoj crkvi u Dalmaciji, kako se može vidjeti iz detaljnijeg njegovog opisa, koji je dao Giuseppe Valentinelli.¹⁰⁾

Od ostale literature, koju navodi Mirković, anonimni rad »Iz prošlosti pravoslavne crkve u Dalmaciji«, štampan djelomično 1900. godine u »Glasniku pravoslavne dalmatinske crkve«, koji je izlazio u Zadru, jeste u stvari odlomak iz ovećeg djela Nikodima Milaša »Pravoslavna Dalmacija«, koji je štampan 1901. god. Mirković nadalje kaže, da se historija crkve sv. Ilije može pratiti u djelima V. Brunellija, G. Berse, G. Prage i C. Cecchellija.

Od djela Vitaliana Brunellija »Storia della città di Zara«, štampanog 1913. god. izašao je samo prvi svezak, koji sadrži razdoblje »dalle origini al 1409«, pa prema tome i ne raspravlja o crkvi sv. Ilije. Tek će se njene historije uzgred dotaknuti Angelo de Benvenuti, koji je nastavio Brunellijev rad na historiji Zadra.¹¹⁾ Vodiči pak Berse¹²⁾ i Prage¹³⁾ ne sadrže ništa novo, a Praga crkvu spominje sa svega jednom rečenicom. Značajniji je pak rad C. Cecchellija, koji je prvi, uz nekoliko uvodnih riječi o samoj crkvi, dao opis njenih ikona u poglavlju »La chiesa scismatica di Sant'Elia« svog djela o zadarskim umjetninama.¹⁴⁾

Na kraju moram spomenuti, da je u crkvi sv. Ilije održan bio 1808. godine Sinod radi uređenja pravoslavne crkve u Dalmaciji. Savremeni izvještaj o radu tog Sinoda donijele su ondašnje zadarske novine »Il Regio Dalmata«, koje su izlazile dvojezično.¹⁵⁾ Kasnije je o tom posebno pisao Gerasim Petranović,¹⁶⁾ a prigodom proslave stogodišnjice održavanja Sinoda 1908. godine, kada je u samoj crkvi otkrivena spomen-ploča,¹⁷⁾ održao je povodom toga

---

¹⁰⁾ Bibliografia dalmata tratta da'codici della Marciana di Venezia, Venezia 1845., str. 17—19.

¹¹⁾ De Benvenuti A., Storia di Zara dal 1409 al 1797, Milano 1944., str. 129, 216—217. — Isti, Storia di Zara dal 1797 al 1918, Milano 1953., str. 209—210.

¹²⁾ Bersa, Guida storico-artistica di Zara, Trieste 1926., str. 63—64.

¹³⁾ Praga, Guida di Zara, Zara 1925., str. 22. — Isti, Guida di Zara, Seconda edizione, Zara 1938., str. 27.

¹⁴⁾ Cecchelli C., Zara, Roma 1932., str. 159—164.

¹⁵⁾ Il Regio Dalmata 1808., br. 48—51, 53, str. 377, 385—387, 399, 408, 423—424.

¹⁶⁾ Pravoslavni crkveno-narodni Sinod (sabor) držani u Zadru god. 1808, Srbsko-Dalmatinski Magazin za godinu 1870—1., str. 3—95. — Isto izašlo i kao posebni otisak.

¹⁷⁾ Spomen-ploča ćirilicom nalazi se u crkvi desno od južnih vrata:

DANA 9./22. DECEMBRA 1908.
ZADARSKO SRPSKO-PRAVOSLAVNO OPŠTESTVO
PROSLAVILO JE STOGODIŠNJICU
SINODA
OBDRŽANOG U OVOM SVETOM HRAMU
RADI UREĐENJA
PRAVOSLAVNE DALMATINSKE CRKVE.

u Srpskoj čitaonici u Zadru poznati naš zoolog prof. Mihailo Katu-rić prigodni govor u kojemu je iznio i kratki historijat same crkve, koji je posebno štampan.¹⁸⁾

GRCI I SRBI U ZADRU

Gubeći teritorij nadiranjem Turaka mnogi su Grci u vremenu između 1416. i 1467. god. prešli pod vlast Mletačke republike, te stupili u njenu vojsku kao laki konjanici, koji su obrazovali posebnu vojnu formaciju pod imenom Stratiota. Kada je pak 1453. god. pao Carigrad, a zatim Turci zauzeli i mletački teritorij i pojedina mjesta na Peloponezu u vremenu od 1500. do 1540. god., pa Cipar 1573. god., a posebno za Kandijskog rata 1645.—1669. godine, naseliše se po dalmatinskim mjestima, pa tako i u Zadru, brojne grčke porodice, gdje su obrazovale svoje kolonije i formirale crkvene opštine.¹⁹⁾

Pravoslavni Grka bilo je u Zadru već u prvoj polovini XV. vijeka, jer je, kako navodi Milaš, zadarski kapetan Lorenzo Donà 14. aprila 1433. god. izdao naredbu, da se poruši kapela smještena u kući Grka Nikole Kalone. Kaluđer Pahomije Hika, koji je celebrirao u spomenutoj kapeli, protjeran je kasnije odlukom Sindika od 15. augusta 1460. god. upućenom na zadarskog kneza Benedetto Veniera.²⁰⁾

Krajem XV. i početkom XVI. vijeka, prema izvještajima Marina Sanuda, nalazimo u Zadru stacionirane Stratiote na čelu s providurom Jacomom Manolesom u vremenu od 1496. do 1502. godine, a imali su i posebne nastambe (alozamenti).²¹⁾ U svojim izvještajima 1553. godine sindici Giambattista Giustinian i Antonio Diedo spominju vojno-konjičku formaciju sastavljenu od 64 Stratiota, od kojih su 10 bili u četi pod komandom Zuanne Barbattija, 15 u četi Zuanne Renesija, 23 Andrea Renesija, 6 Lopetija (Gapesija?) i 10 kapetana Getta (Testa?) Renesija.²²⁾

Pišući o zadarskom stanovništvu, prema Maticama vjenčanih od 1576. do 1613. god., Romano Jelić kaže, da je od svih osoba upisanih u maticama u tom razdoblju bilo 2,4% upisanih Grka iz

¹⁸⁾ Govor prof. M. Katurića, izrečen u Srpskoj čitaonici u Zadru dne 9. (22.) decembra 1908., prigodom proslave stogodišnjice Sinoda — održanog u mjesnom prav. hramu sv. Ilije radi uređenja pravoslavne dalmatinske crkve, Zadar 1909. (Cir.).

¹⁹⁾ Berić, Pravoslavni manastir sv. Venerande u Hvaru, Bilten Historijskog arhiva Komune hvarske, I./1959., br. 1, str. 6.

²⁰⁾ Milaš, Pravoslavna Dalmacija, str. 242—243.

²¹⁾ Arkiv za povjestnicu jugoslavensku V., Zagreb 1859., str. 1, 50, 134, 146; VI., Mletci 1863., str. 163, 196, 227, 245, 258, i t. d.

²²⁾ Ljubić Š., Commissiones et relationes Venetae, vol. II., Zagrabiae 1877., str. 196; vol. III., Zagrabiae 1880., str. 27.

raznih mjesta. Nabrajajući ih poimence oko 120, piše da je među njima bilo najviše »vojnika (stradioti), a ostali su članovi njihovih obitelji i nešto obrtnika«. ²³⁾

I Srbi se počinju vrlo rano doseljavati u Zadar, samo što te imigracije nisu ispitane. Tako je poznat Srbin Jovan Zovinić, dobrotvor zadarskih studenata, koji je još kao slušalac 1535. godine bio rektor jurista na padovanskom univerzitetu. Njegova se spomen-ploča s grbom iz 1627. god. nalazi sačuvana u gradskoj lođi, dok se nadgrobna ploča s natpisom oca mu Stefana umrla 25. augusta 1527. god., koji se naziva izbjeglicom pred Turcima (Turcharum profugo), nalazi u kapeli sv. Karla u crkvi sv. Frane. ²⁴⁾

Najznačajnija seoba Srba u Zadar i okolicu bila je za Kandijskog rata, pa se u jednoj terminaciji zadarskog kneza Antonija Loredana od 20. juna 1670. spominju Morlaci novi stanovnici (nuovi habitanti), koji su se »sklonili i zaustavili prošlog rata (Kandijskog) u okolici ovoga grada«. ²⁵⁾ Ovim izbjeglicama, po najviše iz okolice Kistanja, koji dođoše pod vodstvom kaluđera manastira Krke, dao je generalni providur Leonardo Foscolo za upotrebu crkvu sv. Marije od Masline (Madonna degli Ulivi) u zadarskom polju, a što im je bilo odobreno dukulom od 28. augusta 1648. god. i opet potvrđeno terminacijom od 20. novembra 1649. godine. ²⁶⁾ Uz ovu seobu Srba u Zadar i okolicu vezuje se tobožnja unija episkopa Epifanija Stefanovića i igumana manastira Krke Mihaila Marinkovića u novembru 1648. godine. ²⁷⁾ Ovaj iguman Marinković je onaj isti kaluđer, koji se u dokumentima naziva Mihailo Krčanin, a koji je sklopivši sa Franjevcima trećorecima 27. maja 1655. god. pogodbu, dobio od ovih na uporabu skoro porušenu crkvu sv. Ivana izvan gradskih zidina. Kaluđeri manastira Krke služili su u crkvi sv. Ivana sve do kraja 1670. godine, pa ju je od njih preuzeo grčki sveštenik Georgije Vlastò iz Zanta, koji ju je morao iduće 1671. god. nanovo ustupiti Trećorecima. ²⁸⁾

Po svršetku mletačko-turskih ratova mnogi su se Srbi povratili natrag na svoja ognjišta u Bukovicu i Ravne Kotare, dok ih je mali broj ostao u Zadru i okolici. Iz jednog popisa od 24. jula 1777.

---

²³⁾ Jelić, Stanovništvo Zadra u drugoj polovici XVI. i početkom XVII. st. gledano kroz matice vjenčanih, Starine JAZU 49., Zagreb 1959., str. 361, 506—507.

²⁴⁾ Kolendić, Izvještaj... o istraživanjima u bibliotekama u Zadru, Godišnjak SKA XLIX., Beograd 1940., str. 379—382.

²⁵⁾ Milaš N., Spisi, str. 56—57.

²⁶⁾ Benvenuti, Storia di Zara da 1409 al 1797, str. 149.

²⁷⁾ Milaš N., Pravoslavna Dalmacija, str. 189—205. — Šimrak J., Crkvena unija u sjevernoj Dalmaciji u XVII. vijeku, Nova revija (Makarska) VIII./1929., br. 3—4, str. 253—277. — Nežić, De pravoslaviv Jugoslaviv, Romae 1940., str. 44—45, 106—109.

²⁸⁾ Milaš N., Spisi, str. 56—57. — Ivančić, Povjestne crte o samostanskom III Redu sv. O. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri, Zadar 1910., str. 48—50, i prilozi str. 107—111. — Desnica, Istorija kotarskih Uskoka 1648.—1684, Sveska I., Beograd 1950., str. 157—158.

godine vidimo, da je u Zadru bilo 65 pravoslavnih porodica sa 247 duša, od kojih 10 grčkih porodica sa 28 duša, a 55 srpskih sa 219 duša.²⁹⁾ Iz popisa arhimandrita Gerasima Zelića od 9. jula 1807. god. vidi se, da je u Zadru bilo nastanjeno što Grka što Srba 451,³⁰⁾ a prema zvaničnom popisu od 31. oktobra 1857. godine svega 311 duša.³¹⁾ Pred Prvi svjetski rat 1912. godine živilo je u Zadru 311 srpskih porodica sa 517 duša,³²⁾ jer su grčke porodice bile izumrle ili se asimilirale sa Srbima.

CRKVA

Crkva sv. Ilije bila je podignuta već u XII. vijeku, pošto se 24. augusta 1229. spominje »presbiter Michael sancti Helye«, dok u martu 1289. nalazimo da je spomenut više puta »clerico Johanne capellano sancti Elie«, a 26. augusta iste godine »Stana eremeta sancti Elie«. ³³⁾ Crkva se spominje i u »Zadarskom statutu« 1305., kao i u jednom dokumentu od 8. februara 1370. godine.³⁴⁾

Povećanjem doseljenog pravoslavnog življa, vjerojatno posredovanjem mletačkih vlasti, biva ustupljena ovima na upotrebu. Instrumentom 18. oktobra 1548. god. zadarski Kaptol ustupio je svoja prava nad crkvom uz neznatni level prokuratorima pravoslavnog življa kapetanu Petru Cladi i Nikoli Vlaminiju, a zatim je prokuratorima Petru Cladi i Konstantinu Paleologu od istoga Kaptola 17. juna 1563. god. dan pod level jedan vrt uz crkvu, da bi se ova mogla proširiti. Instrumentom od 17. jula 1573. god. ustupili su kanonik i mansionar zadarske katedrale Juraj Milić i župnik Antonio Clerici sva prava Kaptola na crkvu prokuratorima Petru Lanzi i Konstantinu Paleologu.³⁵⁾

Kako je crkva bila malena, pravoslavna crkvena opština odlučila je da ovu proširi, a što je značilo nanovo je podignuti. Radi toga su crkveni prokurator Stefan Đurić i Josif Gurato sklopili pogodbu 22. novembra 1771. god. sa Nadalom Gergetićem iz Karlobaga, koji je trebao svojom barkom prevesti drvo i ostali po-

²⁹⁾ Inventario delle Carte Spettanti alla Chiesa S. Elia, No. 192 pp. — Srbsko-Dalmatinski Magazin za godinu 1865., str. 19.

³⁰⁾ Državni arhiv Zadar (DAZ) — Spisi pravoslavne eparhije u Zadru 1807., br. 17.

³¹⁾ Statistica della popolazione della Dalmazia, Zara 1862., str. 1.

³²⁾ Šematizam pravoslavne eparhije dalmatinske i istrijske za godinu 1912., str. 13.

³³⁾ Smičiklas T., Codex diplomaticus III., Zagreb 1905., str. 309. — Vjestnik Zemaljskog arkiva (Zagreb) I./1899., str. 191, 254; III./1901., str. 144.

³⁴⁾ Bianchi C. F., Zara cristiana I., str. 450. — Smičiklas T., Codex diplomaticus XIV., Zagreb 1916., str. 230.

³⁵⁾ Inventario, No. 156, 130. — Srbsko-Dalmatinski Magazin za god. 1865., str. 5—6. — Milaš N., Pravoslavna Dalmacija, str. 246—247.

trebni materijal za podizanje crkve.³⁶⁾ Zidna i krovna konstrukcija završena je 1773. godine kako nam svjedoči spomen-ploča iznad sjevernih ulaznih vrata.³⁷⁾ Crkva je bila potpuno dovršena tek 1805. godine staranjem kapetana Jovana Jovića od Stratimirovića i Gavrila Petrovića kako kaže natpis nad južnim vratima kuda se ulazilo u nekadašnju kapelu sv. Spiridona.³⁸⁾ Spomenuta dvojica dobila su 20. januara 1805. god. punomoć od crkve za nježno uređenje, pa je tada popločana, kao i trg pred crkvom, a uz to proširen i ureden oltar.³⁹⁾ Radi toga su se kupili po primorskim srpskim opštinama prilozima pa su 1806. god. samo Srbi iz Trsta priložili 2780 fiorina.⁴⁰⁾ Crkva je zatim opravljena 1879. god., kako govori natpis nad ulaznim vratima s unutrašnje strane sjevernih vrata. Tom je prigodom obnovljen ikonostas, napravljena druga galerija iznad hora od kamenoresca G. Mollnera, dok je bojadisar-ske radove, koji se i danas vide izveo Michele Bilagher.⁴¹⁾

Crkva sv. Ilije izdržavala se od priloga vjernika, te od najma od kuća nabavljenih u toku nekoliko stoljeća, koje su se nalazile ponajviše uz samu crkvu.⁴²⁾ dok je crkveni prokurator Atanasije (Stanko) Pulio 7. juna 1698. god. kupio u ime crkve i trg pred njom, nekadašnje vlasništvo loredanskih redovnica za 760 lira, a što je bilo i potvrđeno sudskim dekretom 15. juna iste godine.⁴³⁾ Osim toga u toku XVII. vijeka crkva se izdržavala od poreza, koje je plaćao svaki Stratiot po jedan solad na svaki dukat primljen na ime plaće, a što je bilo regulisano terminacijom sindika Sebastiana Barbariga 26. jula 1633. god., a zatim potvrđeno terminacijom generalnog providura Francesca Zena 2. novembra 1635. godine.⁴⁴⁾

Od navedenih sredstava izdržavali su se parosi, kojih je, kako sam mogao utvrditi prema maticama, bilo 49 u vremenu od 2. novembra 1633. do 5. decembra 1943. godine.⁴⁵⁾ Za vrijeme Kandij-

³⁶⁾ Inventario, No. 80, 122.

³⁷⁾ Sabalich G., Guida, str. 127. — Mirković L., Ikone, str. 359.

³⁸⁾ Isto.

³⁹⁾ Inventario, No. 180.

⁴⁰⁾ Isto, 175.

⁴¹⁾ Sabalich G., Guida, str. 128, 129.

⁴²⁾ Inventario, No. 269, 272, 94, 86, 84, 90, 319, 85, 105—106 i 111—113. — Tako je kupljena jedna kuća 17. VIII. 1564. za 12 dukata; 9. X. 1568 kuća za 478 lira; 1587. kuća i vrt za 15 dukata, te polovina jedne kuće za 150 lira; 31. XII. 1597. kuća za 47 dukata; 4. V. 1600. kuća za 178 lira; 1621. kuća za 300 lira; 28. I. 1624. kuća za 71 dukat i 7. XI. 1792. kuća za 125 dukata ili 600 lira, a što je kasnije povišeno na 7920 lira.

⁴³⁾ Inventario, No. 379, 236.

⁴⁴⁾ Inventario, No. 298 i 381. — O plaćanju poreza stratiota ima više dokumenata, jer je bilo i sporova 1653., 1662. i 1665. g. (vidi: Inventario, No. 81, 82, 357, 385).

⁴⁵⁾ Prema Maticama rođenih, vjenčanih i umrlih u vremenu od 1633. do 1943. godine. Jedan popis sveštenika u Zadru donio je Gerasim Petranović u »Srbsko-Dalmatinskom Magazin u za godinu 1865.« (str. 22).

skog rata paroh je dobijao još i beškot kao »vojnika u javnoj službi na oružanoj lađi«, a što je bio odredio terminacijom 1. oktobra 1652. god. generalni providur Girolamo Foscarini.⁴⁶⁾

OLTAR Sv. ĐORĐA — KAPELA Sv. SPIRIDONA

Kada je Cipar 1573. god. pao u ruke Turaka, naseliše se, uz pravoslavne, još i neke grčke unijatske porodice u Zadar, među kojima se isticao kapetan Stratiota Andrea Rondacchi. Ovi unijati zatražiše od providura Ottaviana Valiera i zadarskog nadbiskupa Natala Veniera jednu crkvu za obavljanje crkvenih obreda, pa im je 1578. godine providur odobrio, da u crkvi sv. Ilije mogu podići oltar, koji je bio zatim posvećen sv. Đorđu, a nadbiskup im je poslije potvrdio za kapelana Kirila Grammaticopula, koji je s njima doselio u Zadar.⁴⁷⁾

Kada je crkva sv. Ilije, nanovo podignuta 1773. godine, oltar sv. Đorđa ostao je u dotadašnjoj crkvi, koja je ostala kao kapela prislonjena s južne strane uz novu crkvu. Iz ove kapele, koja je 1805. godine, prigodom konačnog uređenja i dovršenja crkve, bila proširena, uklonjen je oltar posvećen sv. Đorđu, a sama kapela posvećena je sv. Spiridonu. Ova je kapela kako je već rečeno, uništena od bombardiranja za vrijeme Drugog svjetskog rata.

U dvorištu odmah do kapele nalazio se zdenac, koji u zadnje doba nije bio upotrebljavan, a koji je također od bombardiranja uništen. Na njemu je onaj isti Atanasije Pulio, koji je kupio 1689. god. za crkvu sv. Ilije i današnji trg pred njenim ulazom, bio dao uklesati natpis.⁴⁸⁾

ZVONIK

Dukalom 15. septembra 1736. god. dužd Alvise Pisani odobrio je Bratovštini sv. Ilije, da može podignuti uz crkvu zvonik, koji je bio dovršen tek 1754. godine.⁴⁹⁾ Veliko zvono u sredini postavio je tek u augustu 1804. god. kovač Šimun Kaštelančić,⁵⁰⁾ a izrađeno je 1791. godine u Veneciji. Na zvonu je i oznaka ljevača:

ANNO DOMINI MDCCXCI
OPUS
CANZIAN
DA VENEZIA
VENETYS.

⁴⁶⁾ Inventario, No. 127.

⁴⁷⁾ Bianchi C. F., *Zara cristiana I.*, str. 451. — Milaš N., *Pravoslavna Dalmacija*, str. 247—248.

⁴⁸⁾ Sabalich G., *Guida*, str. 129.

⁴⁹⁾ Inventario, No. 208. — *Srbsko-Dalmatinski Magazin za godinu 1865.*, str. 8.

⁵⁰⁾ Inventario, No. 16, 40, 41.

Unaokolo cijeloga zvona s vanjske strane ugreben je nezgrapni ćirilskim slovima zapis priložnika generala Maine:

PRILOŽI RAB' B(O)ŽI SERĐENTE GENERAL' RADE MAINA.

Dva manja zvona sa strane novijeg su datuma. Na njima stoji firma ljevača: FRANCESCO BROILI UDINE. Osim toga oba zvona nose zapis ćirilicom njihova darovaoca: PRILOŽI RISTO ŠKULJEVIĆ G. 1920.

GROBLJE

U crkvi sv. Ilije pokopavali su se mrtvi sve do 1770. godine. Tako je u njoj bilo pokopano u vremenu od 1684. do 1692. god. petero djece, zatim žena Antonija i sinovac Mihailo rečeni Mijat, poznatog i u narodnoj pjesmi opjevanog serdara Stojana Jankovića.⁵¹⁾ Kada je pak imala biti proširena i nadograđena crkva, Zdravstveni magistrat u Veneciji izdao je 31. augusta 1770. god. dekret, kojim se dozvoljavala ekshumacija i prijenos grobova iz crkve u vrt Calogerà.⁵²⁾ Nakon podignuća crkve 1773. god. čini se, da se nastavilo pokopavanjem umrlih u crkvi.

Iz jednog izvještaja generalnog providura Angela Dieda od 12. januara 1791. god. vidimo, da se mrtvaci ne mogu više pokopavati u crkvi nego u vrtu Calogerà.⁵³⁾ Međutim, do prestanka pokopavanja mrtvaca u crkvi sv. Ilije došlo je tek 1799. godine, kada je 8. augusta Zdravstvena komisija izdala dekret, kojim se dozvoljavala ekshumacija i prijenos grobova iz crkve u vrt Calogerà,⁵⁴⁾ koji je već bio postao vlasništvo crkve i pretvoren u groblje.

To groblje u vrtu Calogerà skupa sa ostacima zidina kuće, koja je stradala u požaru stavila je na prodaju Marina Calogerà, pa je od nje to zemljište kupio Nikola Gabo za 5174 lire, nakon čega je bio napravljen kupoprodajni ugovor 4. i 5. septembra 1790. godine, iako je za istu svrhu 14. septembra hadži Marko Dimitrović dao crkvenom prokuratoru Stefanu Đuriću legat od 5461 liru.⁵⁵⁾ Nikola Gabo je 29. augusta 1792. god. učinio bio također legat, da se u vrtu Calogerà mogu pokopavati umrli, a zatim je 22. augusta 1798. god. ugovorom prodao sva svoja prava za 16.658 dalmatinskih lira i 12 soldina prokuratorima crkve sv. Ilije Stefanu Đuriću, Nikoli Dimitroviću i Savi Vukoviću.⁵⁶⁾

⁵¹⁾ Desnica B, Istorija kotarskih Uskoka 1648.—1749., Sveska II., Beograd 1951., str. 5, 104, 145, 180, 278, 288.

⁵²⁾ Inventario, No. 392.

⁵³⁾ Isto, No. 392.

⁵⁴⁾ Isto, No. 246.

⁵⁵⁾ Isto, No. 134, 62 i 139.

⁵⁶⁾ Isto, No. 391, 209.

Sve do 1841. pokopavali su se mrtvaci na groblju u vrtu Calogerà,⁵⁷⁾ a zatim su na tom mjestu podignuti sudski zatvori. Prigodom kopanja ruševina kuće Calogerà 10. septembra 1845. god. nađena je nadgrobna ploča, prenesena iz crkve negdje iza 1770. godine, na kojoj je bio grb ukrašen kacigom, a u štitu kula sa troja vrata, dok je ispod toga bio natpis:⁵⁸⁾

ANDREA RONDA
CCHI ILL: DO: VEN
ETIARVM TORQ:TO
MILITA ET STRATIO
TICO GVBERNAT
ORI. P. C. OBIIT II
MAIJ M. DXC. V.

To je nadgrobna ploča onog kapetana Andrije Rondacchija, koji se spominje, kako smo vidjeli, u vezi dobijanja oltara sv. Đorđa 1578. godine. Jednog kapetana Andriju Rondacchija, prema Maticama vjenčanih Zadra, spominje Romano Jelić da je živio 1611. i 1613. godine,⁵⁹⁾ ali to je možda sin ili najvjerojatnije unuk ovog Rondachija, koji se spominje na nadgrobnoj ploči

Za vrijeme gradnje crkve u vremenu od 1770. do 1773. godine, osim u vrtu Calogerà, pokopavali su se mrtvaci i kod crkve sv. Ivana, kojom su se za vrijeme Kandijskog rata, kako smo vidjeli, služili kaluđeri manastira Krke. Tako je na zidu ove crkve sa istočne strane na putu uzidan ćirilski natpis:⁶⁰⁾

PRESTAVISJA RAB'
B(O)ŽI PETAR' ĆIRIĆ'
LJETA G(OSPO)DNJA
1772
M(JESJA)CA AKGUSTA D(E)N' 30.

Novo groblje nalazi se u posebnom odjeljku općinskog groblja, koje je podignuto 1821. godine.⁶¹⁾ Tu su grobnice dobrotvora i istaknutih Srba u Zadru XIX. vijeka kao na pr. prof. Mihaila Katurića (1847—1912), prof. Ljubomira Vuinovića (1841—1883), Hercegovca Todora Kašikovića (1835—1906), trgovca Sime Bogdanovića (rođ. u Šibeniku 1841.) i drugih, kao i crnogorskog kneza Đorđa Petrovića (1800—1868), prvobratučeda pjesnika »Gorskog vijenca«

57) Benvenuti Angelo de, Storia di Zara dal 1409 al 1797, str. 301.

58) Bianchi C. F., Zara cristiana I., str. 451. — Sabalich G., Guida, str. 120.

59) Starine JAZU 49., str. 429.

60) Ivančić O. Stjepan, nav. djelo, str. 51 donosi netočno ovaj natpis.

61) Benvenuti, Storia di Zara dal 1797 al 1918, str. 425—426.

Petra II. Petrovića Njegoša, koji je kao izbjeglica živio u Zadru.⁶²⁾ Najstariji grob kako sam mogao utvrditi je Marije Knežević, a potječe iz 1854. godine.⁶³⁾

U M J E T N I N E

Ikonostas

Ikonostas u crkvi sv. Ilije C. Cecchelli u svom katalogu uopće ne spominje, dok Lazar Mirković pod br. 32 govori općenito o prijestolnim ikonama, te kaže da potječu »iz novijeg vremena, okovane su u srebro 1896. i 1900. godine.«⁶⁴⁾ Ipak mi danas znamo za autora ikonostasa, pa tako i prijestolnih ikona, pa ću se s nekoliko riječi dotaknuti i ovog novog kao i starog ikonostasa, od kojega nam se ipak ponešto sačuvalo do danas.

Autor današnjeg ikonostasa je Mihailo Speranza iz Krfa, koji je krajem XVIII. i početkom XIX. vijeka živio u Trstu. Kada se počelo obnavljanjem crkve 1805. godine, spomenuti kapetan Jovan Jovović od Stratimirovića sklopio je u ime crkve 17. decembra 1806. god. pogodbu u Trstu sa Mihailom Speranzom, da će ovaj izraditi čitav ikonostas za sumu od 1300 fiorina.⁶⁵⁾ Tek 1811. godine završio je Speranza izradu ikonostasa, pa je 19. septembra te godine izjavio, da je primio posljednjih 300 fiorina od ugovorene sume, koju mu je isplatio Todor Mexsa.⁶⁶⁾ Prema pisanju Gerasima Petranovića doznajemo, da je ikonostas »dovršio što je još na istome oskudjevalo 1828. god. ikonopisac Srbin Jeftimije Popović za 350 f.«⁶⁷⁾ dok Sabalich dodaje, da je za obnove crkve 1879. godine restauriran i ikonostas.⁶⁸⁾

⁶²⁾ B(erić) D., Jedan nesuđeni crnogorski knjaz, Republika (Beograd) br. 94 od 19. augusta 1947., gdje je objavljen i nadgrobni natpis.

⁶³⁾ Na krstu je zapis ćirilicom:

SUZE DJEDA
NEZABORAVLJENOJ UNUCI
M. K. LJETA
1854.

Na nadgrobnoj ploči pak stoji:

PEČALNYJ SUPRUG'
NEZABORAVLJENOJ SUPRUGI
MARIJ KNEŽEVIĆ'
ROĐENOJ RADOSLAV'
I SINU MILIVOJU
POLOŽI

+

13 SEPTEMBRA 1865 L.

⁶⁴⁾ Mirković, nav. djelo, str. 371.

⁶⁵⁾ Inventario, No. 7.

⁶⁶⁾ Isto, No. 176.

⁶⁷⁾ Srbsko-Dalmatinski Magazin za godinu 1865., str. 9—10.

⁶⁸⁾ Sabalich G., Guida, str. 129.

Prijestolne ikone okovane su u srebro. Bogorodica, lijevo od carskih dveri, koja ima grčku signaturu MĒR THOU i Isus, također sa grčkom signaturom IS CHS vel. 104x60 cm., imaju svaka na srebrnom okovu zapis ćirilicom:

OKOVANO U SREBRO TROŠKOM
SIMEONA BOGDANOVIĆA, TRGOVCA, 1896.

Ostale dvije prijestolne ikone, sv. Ilije, lijevo od sjevernih vrata ikonostasa, koja ima signaturu ćirilicom SVJATI PROROK ILIJA, te sv. Jovan, desno od južnih vrata ikonostasa, također sa signaturom ćirilicom SVJATI IOANN, vel. 107x65 cm., imaju opet na srebrnom okovu zapise ćirilicom:

OKOVANO U SREBRO IZ OSTAVŠTINE
BLAGODJETELJA PETRA LUKIĆA 1900.

Na sve četiri ikone u dnu na srebrnom okovu je zapis zlatara ćirilicom, koji je izradio okove:

Izradio

B. N. Kaluđerović

Zlatar u Kotoru.

Danas je teško reći što je radio na ovom ikonostasu Jeftimije Popović 1828. godine, ali, da su prijestolne ikone kasnije premazivane vidi se na prvi pogled, ako se uporede sa ostalim ikonama na ikonostasu. O samom pak Mihailu Speranzi malo znamo. Poznata je još njegova ikona sv. Đorđa iz 1786. godine, koja se nalazila u crkvi u Srpskim Moravicama, a sada je na pozajmici u Muzeju Srba u Hrvatskoj u Zagrebu.⁶⁹⁾

O starom ikonostasu Gerasim Petranović piše, da je prenesen u kapelu sv. Spiridona, te »staviše g. 1815. ikonu njegovu u prestolu«, pa dodaje: »Stare prestolne ikone u kapeli jesu poklon g. 1592. bivših onda pravoslavnih porodica Đani i Stamatelo. Apostoli u gornjem redu ponovljeni su godine 1787. Iz prostora što ga ikonostas onaj u kapeli zauzima, daje se zaključiti na malu veličinu bivše stare crkve.«⁷⁰⁾

Za četiri ikone apostola Petra, Andrije, Jakova i Mateja opisane pod br. 23—26 Mirković kaže, da potječu »sa nekoliko ikonostasa, možda iz kapele sv. Spiridona«, a da bi kao »jedna od prestolnih ikona sa ikonostasa, na kome su bile ikone ovih apostola« možda bila opisana pod br. 27 ikona sv. Nikole.⁷¹⁾ Ikonu sv. Nikole ostavit

⁶⁹⁾ Bach I, Prilozi povijesti srpskog slikarstva u Hrvatskoj, Historijski zbornik (Zagreb) II./1949., str. 206—207, — Isti, Ispravci i dopune, Historijski zbornik III./1950., str. 445—446.

⁷⁰⁾ Srbsko-Dalmatinski Magazin za godinu 1865., str. 10.

⁷¹⁾ Mirković L., nav. djelo, str. 369—370.

ću za sada po strani. Za spomenute ikone apostola nema sumnje, da potječu sa staroga ikonostasa, jer na svakom ikonostasu uglavnom imamo po 12 takvih ikona apostola, te je vjerojatno jedan dio tih ikona bio postavljen skupa sa ikonostasom u kapelu sv. Spiridona. Ono što je bilo na ikonostasu uništeno je, dakle, i ikone apostola, koje su, kako kaže Petranović, bile ponovljene 1787. godine, dok su svega četiri ikone apostola kako vidimo ostale sačuvane.

Sa bivšeg ikonostasa bile bi i tri prijestolne ikone Bogorodice i Hrista i sv. Jovana, koje su opisane od C. Ceccheliya,⁷²⁾ a uništene su skupa sa kapelom za vrijeme bombardiranja. Jedina prijestolna ikona, koja nam se sačuvala bila bi ikona sv. Ilije, koju nam je opisao pod br. 8 Mirković i kaže da je »rad grčkog slikara XVII—XVIII veka.«⁷³⁾ Međutim ikona sv. Ilije je iz XVII. vijeka, a na njoj imamo i potpis autora i ime njena priložnika. U lijevom donjem uglu stoji potpis autora:

ΧΙΘ ΑΥΤΟΝΙΟΥ ΜΑΖΟΪ.

Desno pak od autorova potpisa je ime priložnika:

Δέησις του δουλου του Θῦ Μιλιου Γγηκα.

Postojanje ikone u XVII. vijeku svjedoči nam kronika paroha crkve jeromonaha Atanasija Troila pisane u vremenu od 1661. do 1665. pod naslovom »In memoria eterna per li curiosi ouer inuidiosi lettori.«⁷⁴⁾ Inače porodicu Makri nalazimo nastanjenu kasnije u Zadru u XVIII. vijeku.

Za uništene prijestolne ikone, koje je opisao Cecchelli, Petranović kaže da su »poklon 1592. g. bivših onda pravoslavnih porodica Đani i Stamatelo«. Međutim iz spomenute kronike Atanasija Troila doznajemo da je 1663. god. prijestolne ikone Bogorodice i Hrista poklonio Gianni Vlastò, a Capo Stamatello ikone sv. Jovana i sv. Nikole, dok je ikonu sv. Dimitrija poklonio sam Atanasije Troilo. Moram samo napomenuti, da nam se pored uništene ikone sv. Jovana nije sačuvala ni ikona sv. Nikole, koju opisuju Cecchelli i Mirković iz druge polovine XVIII. vijeka, a da je ikona pak sv. Dimitrija, koju opisuje pod br. 7 Mirković,⁷⁵⁾ a za koju Cecchelli kaže, da je možda iz XVII. vijeka,⁷⁶⁾ prema pisanju Troila vidimo, da je stvarno iz XVII. vijeka.

⁷²⁾ Cecchelli C., nav. djelo, str. 162, 163.

⁷³⁾ Mirković L., nav. djelo, str. 363.

⁷⁴⁾ Kronika Atanasija Troila nalazi se u Matici rođenih I. (1633—1786) na listu 92a—94a, pa je na ovom mjestu donosim u cijelosti onako kako je u rukopisu:

In memoria eterna per li curiosi ouer inuidiosi lettori

1661
15 Marzo

L'assetto fatto nella Chiesa di s(ant')Elia The-suita Prof(eta) da me Athanasio Troilo sac(erdote) et officiat(ore) di essa; Nec non robbe fatte si non tutte da me almeno per mia inst(anza) et esort(a-

In memoria eterna per li
 curiosi ouer inuidiosi settori
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000

47. Kronika Atanasija Troila o nabavku umjetnina u zadarskoj crkvi sv. Ilije

Ostale ikone

Od ikona koje u svom katalogu opisuje Cecchelli nisu nam se sačuvale slijedeće, jer su uništene od bombardovanja:

1. Pantokrator — za koju kaže da je možda ruska iz XVII. vijeka (str. 159—160).

_____	zio)ne presso questi s(igno)ri Fr(at)elli et p(ri)ma Fu poco dopo il mio ingresso fornito di agiu- stare il salizò di questa Chies(a) qual ueram(en)te era stato principiato dal Reu(erendo) sac(er)dot(e) Dionisio Maistoro seruiua all' hora per off(itia)r per modum prouisionis; et di piu nettare l'armi, et in- tagli de gl'Aueli ouogliamo dire Arche, di non si poteuano discernen per la troppa materia che in esse era unita, et impetrata; con non poca mia fattica, et ma(nsio)ne.
d(et)to 12 Ap(ri)le	Di più restò fornito il Gazophylacio ouero ortoforion cosa si importante con il denero del s(igno)r Gianni Vlastò. (92 a).
d(et)to 3 Maggio	Le lampade ò cesendeli furono poi in ferri curui, et con cadenelette pure di ferro attaccati, che prima in ogni pocco resicate da sorzi cadeuano, et si rupeuano come ne fù in ello particularm(en)te della +
d(et)to 8 Lug(li)o	Similm(en)te il ferale, che staua presso il Gine- chiti sospeso con funicello, assieme con la chiocca erano con funi ò cordicelle apiccate ne trauo, poich(e) ò policandilo furono trasportati ne luochi au' al pre- Il solo ferro della chiocca fu dato dal Capo Sta- matello la fattura però fù pagata dal d(et)to Gianni —
d(et)to 31 Lug(li)o	La Sacrestia poi o per meglio dire s(anc)ta sanctorum che con mio stupore trouai mancante della porta me abuso così graue per uarij rispetti, et feci fare la porta con mio dinaro, et con dinaro del s(ignor) Giann(i) facendola di più assieme con l'altra dipinge.
P(ri)mo Ag(os)to	S'hà poi fatto i cinq(ue) quadri di tela dipinti con uasi di fiori che uano sotto l'imagini de santi nella facciata della sacrestia, et nell'altar d'es(sere) doi de quali furono fatti dal Capo Stamatello cioè quello di s(an) giouanni, et quello di s(an) Nico(lò) et gl'altri doi del n(ost)ro s(igno)re et della madona (92 b) dal s(igno)r Gianni, et quello dell'altare da mè —
1663 2 Feb(braio)	Furono poi da Gio: Michele mio fr(at)ello fatte le doi mani, (che nanti l'imagini delli n(ost)ri sig(n)ore et s(igno)ra si uedono ingegnosam(en)te attacate con ferri), con una britola, ò cortello che si sera con manico, con sua gran fattica, et sudore, per non esser adorinato nell'arte di scoltura affino uì si metano le candele; usate prima da mè à mettere nei orlo delle soaze di marmo, da soprauanzano di sotto da detti quadri parendomi cosa improp(riet)a non esserui per inanti si usanza, massime essendo contro il buon ordine, et costume della s(anta) Chiesa orientale —
1664 4 Marzo	Cauai possia dell'Altar de Latini il ritratto del fig(liu)lo de Lorenzo Cortinoni, che s'adoraua per

2. Bogorodica sa djetetom — za koju sa upitnikom kaže da je srpska iz XVI. vijeka (str. 161).

3. Bogorodica i Hristos — prijestolne ikone (str. 161) o kojima sam već govorio.

4. Bogorodica sa djetetom — o kojoj kaže da je levantinski produkt XVI. vijeka (str. 161).

5. Silazak u pakao — koji stavlja u XVII. vijek, smatrajući je srpskom ili bugarskom (str. 163).

6. Sv. Spiridon — za koju kaže da je levantinsko djelo s upitnikom iz XVII. vijeka (str. 163).

7. Preteča — prijestolna ikona (str. 163) o kojoj sam već govorio.

8. Sv. Filip apostol — koju smatra ruskom iz XVI. ili XVII. vijeka (str. 164).

d(et)to
24 Maggio

s(an) Georgi(o) et ui posi l'effigie uera di s(an) Geor-
gi(o) che er(a) sopra la sepoltura del q(uonda)m
Caridi, metendoui in detto loco l'immagine della Bea-
tiss(i)ma Vergine con il quadro, che hà s(an)ti Teo-
doro, Demetrio, (et) Eustachio — attaccando poi il
sod(et)to ritr(atto) nella sinistra parte della Capella
me... (93a)

1662
p(ri)mo Marzo

Vedendo in oltre esser mancante questa Chiesa
di Chrocefisso, cosa non men bisognuole, che impor-
tante in molte fontioni, et massime nella processione
di Venerdì s(an)to, feci di mia prop(ri)a borsa fare
questo ch'al presente s'atroua con la concagna ò cran-
nio perche stij in chiesa in perpetuo per le di lei
urgenze —

Feci fare poi quatro Angeli con breui, e quatro
Serafini, con il Battesimo di n(ost)ro sig(n)ore; il
tutto importantissimo per il seruitio et ornam(en)to di
molte fontioni, et cerimonie; et furono parte dal
s(igno)r Gianni pagati, parte da mè et parte dalla
Chiesa —

In oltre feci un liturino di mia sola borsa.

1665

Vn altro fù fatto per arricordo di Capo Stama-
tello ueram(en)te non spuzzatile, et fù pagato dal
s(igno)r Armiraglio Paolo eccetto però la fatura della
di lui pittura quale fù datta dal s(igno)r Armiraglio
di muzzo a conto della Chiesa come suo Proc(ur)ato-
re —

d(et)to

Hò fatto poi accomodare la patena cioè refare et
indorare la stessa stante che ame pareua im (93 b)
— possibile celebrare con essa per esser affatto rotta.

1665

Il s(igno)r Gianni Vlastò fregiò poi il ritrato del
n(ost)ro s(igno)re Giesù Christo che sta nella pro-
thessa assieme con altra imagine pure del n(ost)ro
s(igno)r che stà di fuori unitam(en)te l'effigie della
B. Verg(i)ne Maria con corone d'argento beletissime
di ualuta di reali tre e mezzo l'una seruandossi poi
come disse di far anco per gl'altri quadri cioè per
s(an) Elia, s(an) Giouanni, s(an)to Nicolo et s(an)
Demetrio — (94 a).

75) Mirković L., nav. djelo, str. 362.

Mirkovićevu popisu dodat ću nekoliko napomena i nadopuna, kako bi taj njegov popis skupa sa onim Cecchelijski bio što potpuniji. Za ikonu »Krštenje Hristovo« pod br. 6 Mirković kaže, da ju je našao »u rimokatoličkom biskupskom ordinarijatu«,⁷⁷⁾ te da Cecchelijev opis odgovara upravo toj ikoni. Kada je bombardovana kapela sv. Spiridona, onda je župnik sv. Stošije Antonio Novak, jer je poginuo u ruševinama pravoslavni paroh arhimandrit Danilo Bukorović, pokupio iz ruševina mnoge ikone i dragocjenosti, te ih sklonio na sigurno mjesto. Nakon Oslobođenja Novak je predao te ikone i dragocjenosti privremenu parohu crkve sv. Ilije Milanu Škariću, dok je vjerojatno spomenuta ikona »Krštenje Hristovo« ostala negdje zaturena, a nakon Novakova odlaska u Italiju dospjela u biskupski ordinarijat u Zadru.

Ikona Mošti sv. Spiridona, koju je opisao pod br. 14 Mirković ima potpis Konstantina Cane sa godinom izrade, ali za ovu godinu Mirković kaže: »Posljednje slovo u godini AXOA nije jasno i može biti i Δ dakle ili 1671 i 1674.«⁷⁸⁾ Na ikoni prva brojka je alfa i to pisana kurzivno, dok je zadnja brojka delta slična velikom slovu Δ pa je prema tome ikona izrađena 1674., a ne 1671 godine.

Za dvije male ikone »Deset kritskih mučenika i Deset kritskih svetih« pod br. 16, koje su okrugle i poklapaju se zajedno, a naslikane na unutrašnjoj strani, Mirković kaže, da su »iz XVIII veka«.⁷⁹⁾ Izvrsnom Mirkovićevu tumačenju svake pojedine od tih ikonica mogu dodati samo to, da one obje skupa kad se sklope predstavljaju panagiju, koja se nekada nosila obješena na lancu. Osim toga na ikonici »deset kritskih mučenika« u dnu imamo zapisanu godinu izrade αχξ (1660), te, prema tome, ikonice nisu nikako iz XVIII. vijeka, nego iz druge polovine XVII. ili točnije iz 1660. godine.

Pod br. 17 i 18 Mirković daje opis Tajne večere Δειπνος μιστιζος i Hristos umiva noge učenicima Ο Νιπιου,⁸⁰⁾ a za koje Cecchelli kaže da su levantinski produkt XVII. vijeka.⁸¹⁾ Obje ikone, vel. 182x190 cm., imaju zapis priložnika, koji točno glasi:

Δειψης του δουλου του Θεου Αθανασιου Πουλιου.

Na njima je naslikan i sam priložnik Atanasije Pulio sa sijedom bradom i rukama sklopljenim na molitvu u klečećem stavu. Za Pulija Mirković navodi, da je bio svjedok na vjenčanju hadži Stojana i Morlakinje Kate 4. novembra 1698. godine, a prema Sabalichu citira zapis sa uništena zdenca iz 1701. godine, pa je izveo zaključak, da obje ikone su »rađene u vreme oko 1698. godine u Zadru«. Vidjeli smo, da je ovaj isti Atanasije Pulio kao prokurator

⁷⁶⁾ Cecchelli C., nav. djelo, str. 164.

⁷⁷⁾ Mirković L., nav. djelo, str. 362.

⁷⁸⁾ Isto, str. 365.

⁷⁹⁾ Isto, str. 365.

⁸⁰⁾ Isto, str. 367.

⁸¹⁾ Cecchelli C., nav. djelo, str. 160.

crkve kupio 7. juna 1698. godine trg pred crkvom za istu. Osim toga našao sam da kumuje na krštenju 22. maja 1698. god. Mariji kćeri nekog Milutina i Jelene, a da je istog dana bila krštena Turkinja, valjda njegova ropkinja, koja je dobila ime Ekaterina, a kojoj je također Atanasije Pulio kumovao.⁸²⁾ Slijedeće 1699. godine 27. aprila kumovao je na krštenju Georgija, sina već spomenutog hadži Stojana i Ekaterine.⁸³⁾

Ni Cecchellijevo ni Mirkovićevo datiranje spomenutih ikona nije točno, jer na ikoni »Tajne večere« lijevo u dnu ima jasno zapisana godina 1704., a što bi značilo da su ikone rađene početkom XVIII. vijeka. Obje su ikone prilično oštećene, a popravljane su 1820. i 1890. godine, pa o tome na njima postoje savremeni zapisi. Zapis iz 1820. godine glasi:

Ἐπιτομὴ τῆς ἱερῆς Σωτηρίας 1820
Δημητρίου Λεσσις Κερκιόσης, καὶ
Ἀπιστολῆς Καράνης Νικοπολίτις
Ἐπιτροποῦ Ἁγίου Ἡλίου.

Na ikoni »Hristos umiva noge učenicima«, umjesto epitropi sv. Ilije stoji epitropi crkve: Ἐπιτροποὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ikone je 1890. godine popravljao K. Varga, pa o tome stoji zapis ćirilicom:

Popravljeno 1890
K. Varga.

Na ikoni Mošti Sv. Spiridona, opisanoj pod br. 21 od Mirkovića,⁸⁴⁾ a veličine 31,5 x 25 cm., nalazimo otraga zapis:

Dono della defunta signora
Marta ved. Pappafava
Zara, 18 Marzo 1915.

Na ikoni pak sv. Nikole, koju je opisao pod br. 27 Mirković⁸⁵⁾ čitav zapis točno glasi:

Ἀεικονιστὴς τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Νικολάου Δημητρίουβικ.

Ovaj priložnik Nikola Dimitrijević postao je 1764. godine član Bratovštine crkve sv. Ilije u Zadru skupa sa braćom Andrijom, Konstantinom i Markom, a doselili su u Zadar iz Rumelije. To je onaj isti Nikola Dimitrijević, koji je, kako smo vidjeli, skupa sa Stefanom Đurićem i Savom Vukovićem kupio u ime crkve 1798. godine od Nikole Gaba vrt Calogera za groblje. Prema tome ova ikona potječe iz druge polovine XVIII. vijeka.

Mirkovićevu popisu možemo dodati još i ove ikone:

1. Ikona Hrista Pantokratora, vel. 31,5x25,5 cm., koju opisuju i Cecchelli (str. 161), nalazi se danas na episkopskom stolu. Hrist sa kosom do ramena obučen u smeđe-crveni hiton i maslinasti hi-

⁸²⁾ DAZ — Fond matica inv. br. 1531, Matica rođenih crkve sv. Ilije u Zadru I. (1637—1776), 1. 47b—48a.

⁸³⁾ Isto, 1. 49b.

⁸⁴⁾ Mirković L., nav. djelo, str. 368.

⁸⁵⁾ Isto, str. 370.

matij blagosilja imenoslovno desnicom, a u lijevoj ruci drži zelenu kuglu. Pozadina je smeđa. Cecchelli smatra, da ikona potječe iz početka XIX. vijeka i da je možda rađena na Levantu. Međutim ikona je po svoj prilici ruski rad s kraja XVIII. ili početka XIX. vijeka.

2. Ikonu sv. Stefana sa ćirilskom signaturom S(VJATI) ARHI-DIAKON' STEFAN', vel. 41x27,5 cm., kraj žrtvenika u oltaru, opisao je C. Cecchelli (str. 164). Sv. Stefan u stojećem stavu ima na sebi narukvice i stihar crvene boje s ornamentalnim cvjetovima, dok mu je orar zelene boje sa zlatnim šarama. U desnoj ruci drži kadionicu, a u lijevoj Jevanđelje. Cecchelli kaže, da je ikona možda produkt XVII. vijeka, a ja bih još dodao sa svoje strane, da je to jedan od boljih radova nekog nepoznata srpskog slikara.

3. Uspenije Bogorodice — *ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτοκου*, vel. 43,5x33 cm., u oltaru kod žrtvenika. Bogorodica okružena apostolima leži na odru obučena u zelenu donju haljinu i tamno-žuti maforij. Na oblacima je Hristos u bijelom hitonu i plavom himatiju. Ikona je iz XVIII. vijeka.

4. Ikona »Bogorodice Odigitrije, vel. 57x43 cm., u žrtveniku u Oltaru. Pozadina je zlatna. Bogorodica $\overline{M\eta\rho}$ $\overline{\Theta\omicron\upsilon\varsigma}$ sjedi na crvenom dušek. Na sebi ima maslinastu donju haljinu sa tamno-crvenim maforijem, a na glavi ispod maforija veo. Drži Hrista $\overline{\Gamma\epsilon\varsigma}$ $\overline{\chi\rho\varsigma}$ na zatvorenoj tablici, koji na sebi ima tamno-žuti hiton i zlatni himatij, držeći u lijevoj ruci otvoreni svitak, dok desnom blagosilja. Na glavi ima srebrnu krunu, koju pridržavaju dvojica anđela. Ikona je rad grčkog slikara XVII.—XVIII. vijeka.

5. Sv. Nikola i Arhanđel Mihailo — *Ο Ἅγιος Νικόλαος, Ο Ἄρ-χάνγκλος Μήχανλ* vel. 65x41,5 cm., izrađena na platnu kaširanom na drvo. Nalazi se na gornjem mjestu u oltaru. Osnova je ikone u gornjem dijelu zlatna, a u donjem tamno-zelena. Sv. Nikola je u arhijerejskom ornatu u tamno-žutom felonu, lijevom rukom drži Jevanđelje, a desnom blagosilja. Desno od njega je Arhanđel Mihailo, obučen u zelenu hamidu sa crvenim sagionom, koji je u desnoj ruci drži mač, a u lijevoj vagu. Ikona je rad grčkog slikara XVIII. vijeka.

6. Sv. Ilija — *Ο Προφητης Ἠλία* ćirilskim slovima SVJETYJ PROROK' ILIA, vel. 49,5x35,5 cm., u oltaru iznad đakonika. Sv. Nikola sjedi na pećini u smeđem milotu i zelenoj donjoj haljini, podbočivši desnom rukom obraz. Desno u vrhu je gavran s kruhom u kljunu. Ikona je rađena u XVIII. vijeku.

Od ove ikone postoji u crkvi identičan bakroreznik kliše. U dnu ovog klišeja lijevo je urezana grčkim, a desno ćirilskim slovima 1777. godina, a što znači da je kliše te godine izrađen. Sa klišeja pravljene su otisci, pa je tako 16. aprila 1801. plaćeno 75 lira u Veneciji za izradu 300 otisaka.⁸⁶⁾

⁸⁶⁾ Inventario, No. 149.

7. Ikona »Skidanje s krsta«, vel. 35,5x25 cm., u đakoniku u oltaru, jedan od boljih radova učitelja Dane Petranovića, koji se pored pisanja bavio i slikanjem ikona. Na ikoni otraga piše ćirilicom:

*Namolovao
Dane Petranović
Pokoinog Bože
Godine 1901.*

8. Ikona »Bogorodice Odigitrije«, vel. 32,5x26,5 cm., na prolazu za hor. Pozadina je zlatna, a lik Bogorodice i Hrista ne razaznaje se jasno, jer je boja nagorjela. Rad je Hristofora Rafailovića⁸⁷⁾ iz 1845. godine, kako piše otraga ćirilicom crvenom bojom:

*ŽIVOPISEC'
HR[I](S)TOFOR'
RAFAJLOVIĆ'
1845.*

9. Ikona »Sv. Georgija«, vel. 26,5x21 cm., u prvom horu. Sv. Georgije, na bijelom konju u zelenoj hlamidi sa crvenim sagionom, ubija aždaju, koja ima glavu s kljunom kao u ptice. Pozadina je siva. U dnu je znatno oštećena. Rad je grčkog slikara XVIII. vijeka.

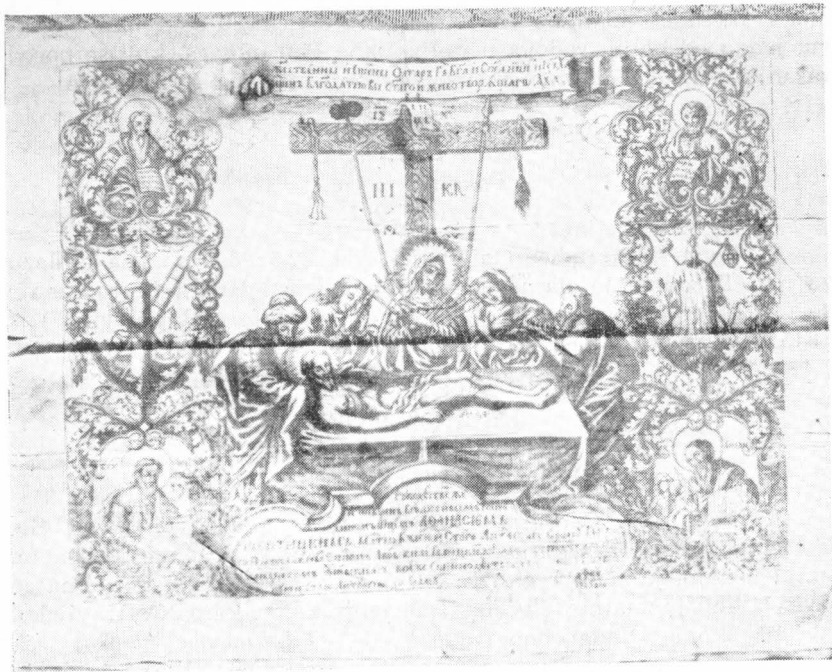
10. Ikona »Nadgrobno ridanje« — *Ο Επιταφιος Θρηνος* vel. 65x37 cm., s jedne i druge strane ista kompozicija. Ikonu je donio svećenik Jovan Javor iz Obrovca. Pozadina je zlatna u gornjem dijelu, a dolje je maslinasto-zelena. Hristos leži obliven krvlju na bijeloj plati. Iznad Hrista je Bogorodica. Lijevo je Josif, a desno Nikodim, koji drže platu na kojoj je Hristos. Ikona predstavlja jedan vrlo interesantan oblik plašćanice XVII.—XVIII. vijeka.

11. Ikona »Bogorodice Oditrije«, vel. 82x65,5 cm, u prvom horu. Okovana je tako, da se vidi samo glava Bogorodice *Μηρ Θov* i Hrista *Ις Χς*. Prema izradi vidi se, da je ikona jedan od boljih radova nepoznata grčkog majstora XVII. vijeka.

12. Ikona »Štovanje Sv. groba« — *Προσκυνητη του Αγιου Ταφου*, 159x86 cm. na platnu, na drugom horu u crkvi. U sredini su razne scene iz života Hristova u gradu Jerusalmu. U lijevom gornjem uglu je Bogorodica Odigitrija okružena svetiteljima, a zatim ispod nje odozgo prema dolje redaju se po dvojica: sv. Vasilije i Spiridon, sv. Jovan Zlatousti i Haralampije, sv. Grigorije i Nikola, sv. Georgije i Dimitrije. U desnom uglu gore je Hrist okružen svetiteljima, a zatim ispod njega također odozgo prema dolje scene: Raspeće, Snimanje s krsta i Oplakivanje. Ikona je rađena u XVIII. vijeku, jer u sredini nalazim upisanu 1768. godinu. Sličnu ikonu imamo i u Šibeniku.

---

⁸⁷⁾ O Hristoforu Rafailoviću vidi: Berić D., Nekoliko ikona bo keljskih slikara Dimitrijevića—Rafailovića. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Split) 9./1955., str. 282—284, 299.

48. Antimins lavovskog episkopa Atanasija Šeptickog iz 1725. godine u zadarskoj crkvi sv. Ilije

Antiminsi, krstovi i drugi predmeti

U svom radu Mirković se dotakao i drugih predmeta u crkvi sv. Ilije, pa bih taj njegov popis i opis želio nadopuniti. Možda neki od tih predmeta i ne predstavljaju neku naročitu umjetničku vrijednost, ali svojom starinom, kao i porijeklom zaslužuju da se spomenu.

Antiminsi. Mirković nabraja i opisuje 10 raznih vrsta antiminsa. Kod opisa grčkog antiminsa jerusalimskog patrijarha Avramija (1775—1787) pod br. 6 kaže, da »ima još jedan antimins sličan ovome«. ⁸⁸⁾ U stvari to su dva ista antiminsa, samo što je jedan u sredini pri dnu oštećen i više izlizan od upotrebe. Antimins opisan pod br. 8 nisam našao da postoji u crkvi. Možda je to bio antimins iz koje druge susjedne crkve. Isto tako ne postoje »dva antiminsa, neosvećena, od svile, po slici slična onome, koji je osvetio Grigorije mitropolit filadelfijski 1765«. ⁸⁹⁾ nego samo onaj mitropolita Pavla Nenadovića, sa kojeg antiminsa donosi i zapis. Osim

⁸⁸⁾ Mirković L., nav. djelo, str. 374.

⁸⁹⁾ Isto.

nabrojanih po Mirkoviću u crkvi sv. Ilije postoje još i slijedeći antiminsi:

1. Lavovskog episkopa Atanasija Šeptickog (unijatski) iz 1725. godine.

2. Lavovskog episkopa Petra Bjelinskog (unijatski) iz 1791. godine.

3. Peloponeskog episkopa Antima iz 1847. godine.

4. Budimskog episkopa Arsenija Stojkovića iz 1883., a izdan od budimskog episkopa Georgija 1916. godine.

5. Episkopa Milaša izdan u Zadru 1891. godine, koji je sličan onome episkopa Stefana Kneževića, a opisan od Mirkovića.

Detaljni opis navedenih antiminsa, kao i onih, koje navodi Mirković u svom radu, a isto tako i drugih po Sjevernoj Dalmaciji, dat ću u posebnoj radnji.

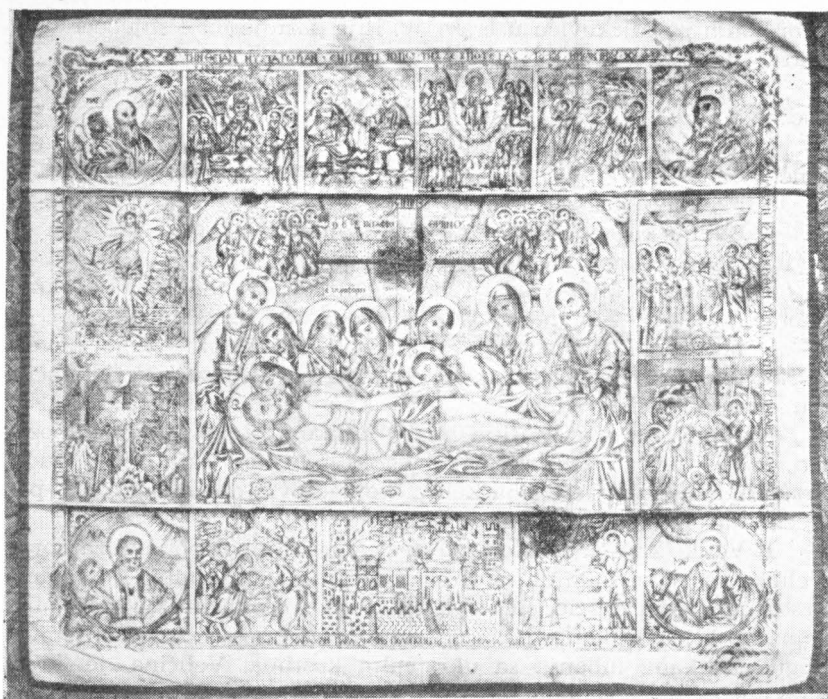
Krstovi. U crkvi sv. Ilije ima nekoliko krstova. Moram upozoriti, da je nestao za vrijeme Drugog svjetskog rata veliki ručni krst arhimandrita Gerasima Zelića, koji je ovaj donio sa svoga »putešestvija« po Rusiji. Ostali su krstovi:

1. Veliki krst sa Hristom od drva, koji se upotrebljava za obred Velikog četvrtka tako da se Hrist može sa krsta skinuti. Na samom krstu na gonjoj daščici su slova INRI, na lijevom kraku krsta stoji zapisano bijelom bojom IC, a na desnom XC, dok je ispod Hristovih nogu naslikana lubanja sa ukrštenim kostima. Veličina je krsta 252x119,5 cm., a veličina raspeta Hrista od glave do nogu 102 cm., a raspon ruku 90,5 cm. Ovaj krst potječe iz XVII. vijeka, a to će biti onaj isti koji spominje u svojoj kronici Troilo, da ga je nabavio na svoj trošak 1. marta 1662. godine.

2. Krst ručni od sedefa sa izrezbarenim prizorom Hristova raspeća, vel. 45x20,5 cm. Oštećen je pri vrhu i na podnožju, a isto tako i na desnom kraku. Na njemu je izrezbaren raspeta Hrist, iznad njega je putir, a ispod lubanja Adamova, dok je sa strane Bogorodica sa prekrštenim rukama. Ispod, na postolju je lik Hrista u dopojasnom stavu, koji desnom rukom blagosilja, a iznad njega je golub. Krst je iz XVIII. ili početka XIX. vijeka.

3. Duborezni krst okovan u srebro sa stopom, prilog Bože Petronovića 1844. godine. Veličina krsta je 36,5x16 cm, dok je promjer stope 12,5 cm. Oko stope sa vanjske strane je urezan ćirilicom zapis: OVI KR[S]T, PRILOŽI KO HRMU STI ILIE G. BOŽO PETRONOVIĆ' 1844. U duborezu na krstu imamo izrezbarene slijedeće prizore i to s prednje strane ozgo prema dolje Vaznesenje, Raspeće, Silazak u pakao i Ulazak u Jerusalim. Na lijevom kraku krsta je Uspenije Bogorodice, a na desnom Tajna večera. S druge strane istim redom imamo Blagovijesti, Rođenje Hristovo, Preobraženje i Vaskresenje Lazarevo, dok su na krakovima prikazani lijevo Obrezanje Hristovo, a desno Krštenje Hristovo.

4. Srebrni krst sa izrezbarenim pločicama, vel. 26x16,5 cm. Na pločicama je u sredini krsta Raspeće, na lijevom kraku Bogorodica,

49. Antimins peloponeskog episkopa Antima iz 1847. godine
u zadarskoj crkvi sv. Ilije

na desnom sv. Jovan, iznad Hrista je Bog otac, a dolje Jerusalem. Na krstu je žig majstora sa godinom izrade: A. K./1846 84, dakle ruski rad iz prve polovine XIX. vijeka.

5. Ručni krst vel. 42,5x26,5 cm. Na njemu je sa strane ćirilicom urezano:

*Dar Nj. C. V. Velike Knj.
Marije Aleksandrovne
13. septembra 1887.*

Krst je poklonjen istoga dana kada je donatorka prisustvovala na liturgiji u crkvi.⁹⁰⁾

Drugi predmeti. Mirković u svom radu navodi, da se na horu čuvaju »stvari Venedikta Kraljevića«,⁹¹⁾ koji je bio dalmatinski episkop od 1810. do 1827. godine. Uz omofor, nadbedrenik i mitru u crkvi se još čuva i Kraljevićevo žezlo od slonove kosti i sedefa u tri dijela, koje kada se spoji mjeri u dužini 167,5 cm. Osim toga imamo još i sljedeće crkvene stvari:

⁹⁰⁾ Istina (Zadar) II./1887., br. 17, str. 271.

1. Dvije dikirije od srebra na trpezi, jedan visine 26, a druga 27 cm., dok im je promjer stope 11,5 cm. Na objema je ćirilski zapis:

+ PRILOŽI KOLUNEL' KOSTANTIN'
GIURIĆ, V' HRAM S[VJA]TAGO
ILII V' ZADAR, 1800.

2. Putir sa diskosom i zvjezdicom arhimandrita G. Zelića od pozlaćena srebra visine 23 cm. sa promjerom čaše 15,2 cm., a stope 21 cm. Na rubu ispod stope ugreben je ćirilski zapis:

SIA S[VJA]TIJA SOSUDI SOORUŽENI TRUDOM' GERASI-
MA ZELIĆA ARHIMANDRITA DALMATSKOGO S[VJA]TO
USPI[NS]KOGO M[OJN]AS]TYRA KRUPI BYST' KTYTOR' MI-
HAIL' JAKOVLJEVIĆ' U SANKT' PETR' BURG U 1788-GO GODA
MAIJA 15 DNJA.

Oko čaše stoji također ćirilicom ugravirana pjesma: + TJELO
HR[IS]TOVO PRIIMITJE ISTOČNIKA BE[Z]SMERTNAGO VKU-
SITJE. Na čaši su pričvršćene četiri emajlirane ikonice u boji:
Raspeće Hristovo, Bogorodica, Hristos Pantokrator i sv. Jovan Pre-
teća. Na stopi su također četiri emajlirane ikonice u boji: Hristos
na molitvi u Getsimanskom vrtu, Hristos pod krstom, Hristos pred
Pilatom i Polaganje u grob.

Diskos je isto tako od pozlaćena srebra, visine 7,2 cm. s pro-
mjerom od 24 cm., dok je promjer stope 11,5 cm. Unaokolo na
diskosu ugravirano je ćirilicom: SE AGNEC' BOŽII VZEMLA I
GRJEHI VSEGO MIRA. U sredini je prikazan mladenac Hristos sa
po dva anđela sa svake strane.

I putir i diskos imaju žig majstora i godinu izrade: 1786/A. T.
AO/B. I zvjezdica je rad istog majstora, iako nema žiga i godine
izrade. Visine 12 cm. sa četiri kraka sa rasponom od 16,5 cm. od
svakog ima u sredini emajliranu ikonicu u boji na kojoj je prikazan
Bog otac i sv. Duh u obliku goluba. Na krakovima su ugravirana
četiri svetitelja sa ćirilskim natpisima: S[VJATI] IANN' Z[LATO-
USTI], S[VJATI] NIKOLAI Č[UDOTVOREC'], S[VJATI] VASILII
V[ELIKI] i S[VJATI] GRIGORII B[OGOSLOV].

Uz putir, diskos i zvjezdicu nalazi se kašika i koplje. Kašika
duljine 17,8 cm. od pozlaćena je srebra, a rad je iz 1805. godine. Na
sebi ima ćirilskim slovima žig majstora i godinu izrade: 48
(MK/1805) G. K. Isto tako i koplje ukupno duljine 25,8 cm, izrađeno
od pozlaćena srebra u duljini od 11 cm, a dalje prema šiljku od
gvožđa, od drugog je majstora, jer na sebi ima puncu 3 B/84.

3. Putir od srebra sa pozlaćenom čašom iznutra, visine 27,5 cm.
i promjerom čaše 9,5 cm., a stope 14,5 cm. Na stopi su pričvršćena

⁹¹⁾ Mirković L., nav. djelo, str. 372.

četiri anđela od srebra, a na tri mjesta utisnuta je punca SP. Ispod stope na rubu urezano je:

S:at Elia Proc:re Apostoli Karanich.

To je onaj isti Apostoli Karanić, koji se spominje u grčkom zapisu na velikim ikonama Tajne večere i Hristos umiva noge učenicima.

4. Tri srebrne kadionice. Jedna je u oltaru rad novijeg datuma. U prvom horu je kadionica s puncom *ae*, visine bez lanca 23,5 cm., a s promjerom otvora za žar od 9 cm. Najinteresantnija je pak razbijena kadionica bez lanca u obliku gotičke crkve, visine 27,5 cm., a s promjerom otvora za žar od 10 cm.

KNJIGE I RUKOPISI

Crkva je posjedovala prilično bogatu biblioteku, koja je najvećim dijelom uništena za vrijeme Drugog svjetskog rata. Ponešto od te biblioteke sačuvalo se i nalazi se smješteno na drugom horu u crkvi. Mirković od štampanih knjiga navodi Jevanđelje na grčkom jeziku štampano u Veneciji 1636. godine.⁹²⁾ Sačuvalo nam se i kompletno kolo Mineja i drugih liturgijskih knjiga na grčkom jeziku štampanih u XVII. i XVIII. vijeku u Veneciji. Pored toga, između ostalih, tu su još i slijedeće značajnije ćirilicom štampane knjige: 1. Vuković Božidar, Služebnik, Venecija 1579.; 2. Divković Matija, Razlike besiede, U Mleci 1704.; 3. Pravoslavnoe ispovjedanie vjeri, Venecija 1763.; 4. Osmoglasnik, Venecija 1764. (dva primjerka); 5. Psaltir, Venecija prije 1790. (bez početka i svršetka); 6. Psaltir, Venecija 1790.; 7. Knicica (!) sija zbornik imenujasja, Venecija 1792., 8. Pravilo iže vo svjatih oca našego Spiridona, Venecija 1802.; 9. Svjaščenoe Evangelie, Moskva 1850., vel. 43x27,5 cm., uvezano u ljubičastu kadifu sa okovanim rubovima i kopčama, te likovima Hrista i evanđelista. Popis svih izdanja ćirilskih knjiga štampanih u Veneciji u toku XVIII. i u prvoj polovini XIX. vijeka, koje se nalaze u Dalmaciji pripremio sam za štampu, pa sam među ove naveo opširnije i primjerke sačuvane u crkvi sv. Ilije.

I rukopisa ima više, nego što je to do danas poznato. Mirković na prvom mjestu daje opis rukopisa na talijanskom jeziku »Pravila Bratovštine crkve sv. Ilije u Zadru«, vel. 30x21,5 cm., a uvezano u crvenu kadifu.⁹³⁾ Bratovština je nastala po ugledu na ostale bratovštine na našem Primorju, a o njenoj egzistenciji još u XVII. vijeku nešto opširnije govori Gerasim Petranović.⁹⁴⁾ Tek 13. maja 1723. odobrio je i potvrdio njena pravila izložena u 36 točaka zadarski kapetan Antonio Pasqualigo. U ovom rukopisu »Pravila« nalaze se, kao što kaže i Mirković, »imena članova bratovštine crkve sv.

---

⁹²⁾ Isto.

Ilije Grka i Srba, u vreme od 1723—1782.«⁹⁵⁾ Među njima susrećemo i one osobe, koje spominje Dositej Obradović govoreći o svom boravku u Zadru 1770.—1771. godine. Dositej piše: »U Zadru kolonel Majna, kapetan Jovo Grbljanin, konte Zorzi Gabo iz Kandije, gospođa Ana Rapsomanići, i moj ljubimi Lazar Slavujević Mostararin s svojim drugom Simatom, i proči kupci Sarajlije, svi su mi ovi tako dobri i mili bili, da mi nije moguće slovom nji'ovu blagost i dobrotu opisati.«⁹⁶⁾ Taj kolonel Rade Maina postao je član Bratovštine 1767. godine, a poklonio je kako smo vidjeli crkvi veliko zvono. Kapetan Jovo Grbljanin, koji se u popisu naziva Jovo Bogetić, postao je članom 1769., a Zorzi Gabo 1764. godine i t. d.

Mirković ističe »1744 bio je član bratovštine slikar Spiridon Rapsomanichi«, muž gospođe Ane Rapsomanići, koju spominje Dositej, te da od ovog slikara »radove imamo u manastiru Krči (Polaganje Isusa Hrista u grob) i u Šibeniku (sv. Georgije)«. ⁹⁷⁾ U popisu bratima upisana su trojica slikara i to: Zorzi Michalachi Pitor, Spiridion Rapsomanichi Pitor ora Papà i Vido Carazia pitor.

O slikaru Zorzi Michalachiju, koji je upisan u knjigu Bratovštine iza 1727. godine ne znamo ništa поближе. Možda je upravo on onaj, koji je ilustrirao rukopis »Pravila«, ne minijaturama, već slikama sv. proroka Ilije i krilatog lava i grada sa grbovima dolje, a od kojih reprodukcije donosi Mirković.⁹⁸⁾ Isto tako ne znamo ništa o slikaru Vidu Carazia, upisanom u knjigu Bratovštine 1751. godine.

O Spiridonu Rapsomanichi upisanom u knjigu Bratovštine 1744. godine znamo već nešto više. Vjerojatno se oko te godine ili nešto ranije doselio u Zadar sa Krfa. Već 17. februara 1745. god. oženio se u Zadru sa Anom, kćerkom Nikole Elefterija.⁹⁹⁾ Našao sam da mu se u Zadru rodilo više djece, a među ovima Paulina krštena 17. maja 1747. god.,¹⁰⁰⁾ koja je već 21. januara 1750. godine umrla.¹⁰¹⁾ Rapsomanichi je imao još kćer Ekaterinu krštenu 22. septembra 1750. god.,¹⁰²⁾ pa sina Iliju krštena 8. septembra 1752. godine,¹⁰³⁾ dok ne znamo gdje i kada mu je rođen sin Pavao, koji je 3. augusta 1767. god. umro u Zadru.¹⁰⁴⁾

⁹³⁾ Isto, str. 371—372.

⁹⁴⁾ Srbsko-Dalmatinski Magazin za godinu 1865., str. 13—14.

⁹⁵⁾ U rukopisu »Pravila« nalazimo popise članova Bratovštine sve do 26. maja 1800. godine. — Ovaj rukopis sa svim popisima članova Bratovštine crkve Sv. Ilije namjeravam posebno publicirati.

⁹⁶⁾ Obradović, Dela, Beograd 1911., str. 69.

⁹⁷⁾ Mirković L., nav. djelo, str. 371—372.

⁹⁸⁾ Isto, str. 373.

⁹⁹⁾ Matica vjenčanih crkve sv. Ilije u Zadru I. (1633—1786), 1. 33b. — Matica se nalazi na posudbi u Muzeju Srba u Hrvatskoj u Zagrebu.

¹⁰⁰⁾ DAZ — Fond matica inv. br. 1531, Matica rođenih crkve sv. Ilije u Zadru I., 1. 129b.

¹⁰¹⁾ Matica vjenčanih I., 1. 70a.

¹⁰²⁾ Matica rođenih I., 1. 138a.

¹⁰³⁾ Isto, 1. 141a.

Prilikom krštenja sina Ilije 1752. god. Rapsomanichi se naziva jerejem, a što znači da je postao sveštenikom tek iza 22. septembra 1750. godine. Poznata je njegova parnica sa Bratovštinom zbog celebriranja u crkvi sv. Ilije u vremenu od 30. maja 1767. do 13. januara 1768. godine, koja je štampana u svesku pod naslovom »Per La Vener. Chiesa, e Scola de Greci di Sant'Elia di Zara contro Il Rever. Spiridion Rapsomanich«. Umro je u Zadru 21. aprila 1769. godine, a njegova osmrtnica glasi:¹⁰⁵⁾

Μην ἀπολλων 21 1769 SV.

Ἐτελευτουσε εἰνας Ιερευσ Σπηρηδων Ραψομανικ.

Ikonu »Polaganja Isusa Hrista u grob« u manastiru Krcki, koju spominje Mirković, datirao je Rapsomanichi 14. maja 1746. god., dok je ikonu sv. Georgija u Šibeniku datirao 25. oktobra 1767. godine. Njegova će biti i već opisana ikona »Štovanje sv. groba« u crkvi sv. Ilije, kao i slična u Šibeniku. Rapsomanichi bio je jedan od boljih ikonopisaca XVIII. vijeka i cijenjen u Dalmaciji, pa je izradio i ikonostas pravoslavne crkve u Skradinu (kako sam mogao utvrditi. Čitavo njegovo ikonografsko djelovanje bit će predmet posebne rasprave.

Mirković u svom radu navodi pod br. 36—38 tri knjige Matice rođenih i vjenčanih. Sve te Matice kao i još neke druge do polovine XIX. vijeka nalaze se danas u Državnom arhivu u Zadru u Fondu matice pod inv. br. 1531-1542, od kojih će detaljan opis biti posebno štampan skupa sa drugim maticama Dalmacije od Državnog arhiva u Zadru. Novije pak Matice rođenih, vjenčanih i umrlih nalaze se u Matičnom uredu NO općine Zadar.

Radeka navodi sedam rukopisa, koji se nalaze »u crkvi sv. Ilije na koru«. Za »Molitvoslov« iz XVIII. vijeka,¹⁰⁶⁾ opisan pod br. 108, mogu da kažem, da je pripadao nekada obitelji Tome Sundečića, koji je umro 26. decembra 1808. god. u Zadru, a sprovodio ga je u Biograd 29. decembra iste godine arhimandrit Zelić, o čemu postoji u Molitvoslovu savremena Zelića bilješka.

Ostali rukopisi¹⁰⁷⁾ opisani pod br. 109-114 pisao je isti pisar u XVIII. vijeku, a pripadali su nekada arhimandritu Simeonu Ivkoviću, jer sam na rukopisu »Vasilija Velikog razno o postu«, opisanom pod br. 112, na prednjem uveznom listu našao precrtani savremeni ćirilski zapis, koji svjedoči o tome: *Iz' čisla knjig' Simeona Ivkoviča Arhimandrita*. To je onaj arhimandrit Simeon Ivković, kojega su u Dalmaciji u julu i augustu 1796. god. birali za episkopa, ali koji nije doživio da to zaista i postane.¹⁰⁸⁾

¹⁰⁴⁾ Matica vjenčanih I., 1. 83b.

¹⁰⁵⁾ Isto, 1. 85a.

¹⁰⁶⁾ Radeka M., nav. djelo, str. 214.

¹⁰⁷⁾ Isto, str. 214—215.

¹⁰⁸⁾ Milaš N., Spisi, str. 495—501.

Rukopisi koje je opisao Radeka nisu »iz biblioteke bivše bogoslovijske«, nego su oni oduvijek bili svojina crkve sv. Ilije. Ćirilski pak rukopisi, koje su Talijani odnijeli iz Naučne biblioteke u Zadru za vrijeme Drugog svjetskog rata, a koje navodi Radeka, bili su vlasništvo bivše Pravoslavne bogoslovijske, a za vrijeme talijanske okupacije Zadra inventirani su u Naučnoj biblioteci (bivša Biblioteka Paravia) kao »Donazione Pappafava«. U Naučnoj biblioteci nalazi se još ćirilskih rukopisa, kao i skoro čitava biblioteka bivše Pravoslavne bogoslovijske u Zadru.

Pored opisanih, u crkvi su još i slijedeći rukopisi:

1. Protokol Episkopskih Cirkularov — vel. 36x24 cm., uvezan, sa 115 listova + 7 listova od kojih su 5 istrgnuti. Sadrži episkopske okružnice od 1. januara 1835. do 30. maja 1845. godine.

2. Protokol Episkopskih Cirkularov — vel. 27x22 cm., kartonirano, 80 listova ne numeriranih sa tekstom od 3—72 lista. Sadrži episkopske okružnice od 7. decembra 1845. do 20. decembra 1850. godine.

3. Zapisnik ustanovljenja i administracije Fundamentalne Srpske djevojač. škole u Zadru zaveden god. 1857. — vel. 35x25 cm., uvezano u kartonske korice, 84 str. + 1 list prazan.

4. Regolamento e Norme della Nazione e confraternità Serbiana confermate l'anno 1748 nella Città e Portofranco di Trieste . . . Ustanovljenja i pravila nacije i bratstva Iliričeskoga utvržena goda 1748. u gradu i pristaništu slobodnomu Triesta... — vel. 36x23,5 cm., list nenum. + 22 prazna. Prijepis sa štampane knjižice u Budimu 1798. godine. Na naslovnoj strani stoji: *Pietro Petranovich tradusse*. Štampanu knjižicu navodi u svojoj bibliografiji Stojan Novaković.¹⁰⁹⁾

O Srpskoj djevojačkoj školi prema spomenutom »Zapisniku ustanovljenja« posebno sam pisao, a isto tako i Bratstvu iliričeskom u Trstu prema navedenom rukopisu Petra Petranovića.¹¹⁰⁾

¹⁰⁹⁾ Novaković, Srpska bibliografija, Beograd 1869., str. 47 br. 195.

¹¹⁰⁾ Berić D., Srpska djevojačka škola u Zadru, Srpska riječ (Zagreb) 9. juna 1950. br. 313. — B(erić) D., »Bratstvo Iliričesko« u Trstu, Republika (Beograd) 27. jula 1948. br. 143.